

VOORREDE.

Den 6 November 1859 vaardigde het Genootschap MET TIJD EN VLIJT, opgericht bij de Katholieke Hoogeschool te Leuven, eenen Omzendbrief uit, waarbij het alle taalminnaars uitnoodigde om lijs-ten op te stellen van gewestelijke woorden, spreekwijzen, eigenaardige uitdrukkingen, kinderrijmpjes, enz., die in België gebruikt worden, en in de woordenboeken niet voorkomen.

Wij beantwoordden dien oproep en bekwamen eene *cervolle melding*. Al de idiotismen, die we toen inzonden, zijn opgenomen in het Algemeen Vlaamsch Idioticon, uitgegeven op last van het voornoemd Genootschap, en bewerkt door L. W. SCHUERMANS, Pastoor te Wilsele bij Leuven.

In 1872 opende de ZUIDNEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VAN TAALKUNDE, onder voorzitterschap van wijlen Dr HEREMANS, Hoogleraar te Gent, een tweeden wedstrijd voor de verzameling van Vlaamsche Idiotismen, kunnende dienen tot vollediging der werken, welke reeds over die stof waren verschenen, namelijk dat van den Eerw. Heer SCHUERMANS en het Westvlaamsch Idioticon van den Eerw. Heer DE BO.

We sloegen wederom de hand aan 't werk; we deden eene tweede lezing op den Haspengouwschen bodem, d. i., in de omstreken van Tienen, Leeuw, Landen en St.-Truiden, en wij behaalden den derden prijs. (De 2de werd niet toegewezen).

Het is de vrucht van dezen arbeid welke wij, op last der Zuidnederlandsche Maatschappij van Taalkunde, in 't licht geven.

Wij hebben de Haspengouwsche woorden niet meer besproken welke in het Idioticon van den Eerw. Heer SCHUERMANS, *juist zijn aangegeven*; wat *degene* betreft, die bij den Heer TUERLINCKX voorkomen, daarvoor verwijzen we naar diens Bijdrage.

Wij hebben er niet kunnen toe besluiten in de volksuitspraak te schrijven en dan in 't Nederlandsch te vertalen. Naar we bij *ondervinding* weten, heeft het stellen in een dialect heel wat *snaps* in, gelijk men in 't Haspengouw zegt, zelfs om iets voort te brengen wat men in diezelfde streek heet *half en half, gelijk men den hond scheert*.

Om het fijne, het karakteristieke, de eigenaardigheden, van een *patois* weer te geven, ontbreken en juiste vergelijkingsklanken en letterteekens; maar bestonden die ook in gansch bevredigend getal, dan zou het den meesten schrijvers nog mangelen aan den noodigen aanleg. Zelfs, hoeveel per honderd, alhoewel de plaats waar ze gewonnen en geboren werden nooit verlaten hebbende, spreken hunne platte volkstaal correct, met de juiste aanduiding der quantiteit, met het kenmerkend accent, zóó dat men van hen zeggen kan: *dat* zijn echte typen van b. v. Truenaars, Tienenaars, enz.

Ik ben zeker, werd b. v. het eenvoudigste *vertreksel* opgesteld in extra echt Hasseltsch, voorgelezen door een taalgeleerde, welke dien tongval slechts in boeken gestudeerd had, geen inwoner van Limburgs hoofdstad zou hem volkomen verstaan. Dat is 't geval voor elke streek, waar de gesprokene taal merkelyk afwijkt van de letterkundige.

Dat de ethnoloog, de diepe taalvorscher, de geleerde oudheid- en geschiedkundige, uit de klankleer van een dialect voordeel weten te trekken, dat geloof ik, en daarom geef ik, volgens den wensch van den Heer JAN VAN DROOGENBROECK, een aantal voorbeelden in het *Sint-Truinsch*. Ook wat de phonologie betreft, hebben we de uitspraak der klinkers en tweeklanken zoo juist mogelijk afgebeeld en de behandelde woorden, zoo nauwkeurig als doenlijk was, weergegeven gelijk ze bij den volksman gehoord worden.

Bij het opnemen van woorden, uitdrukkingen, enz., zijn we, naar het voorbeeld van deftige voorgangers, niet schroomvallig of preutsch te werk gegaan; doch in de weinige gevallen, die zich des aangaande voordoen, hebben we onnoodigen uitleg vermeden en ons bepaald, alweer in navolging van vakkundigen, bij het geven der beteekenis in 't Latijn.

Om te eindigen, sturen we een woordje van hartelijken dank toe aan de Heeren TUERLINCKX, JAN VAN DROOGENBROECK en

ROWIE (ook een Haspengouwer en gemeenteonderwijzer te Oudgaarden), die allen zoo zorgzaam ons hebben ter hand gestaan in het verbeteren der drukproeven.

Moge dit werk iets of wat bijdragen tot de opbeuring en verrijking onzer geliefde Moedertaal, die eilaas! in het Haspengouw nog zoo miskend wordt, dan ware voldaan aan den vurigsten wensch van

DEN SCHRIJVER.

INLEIDING.

Het hier besproken Haspengouw, ^(1°) is het primitief *Haspengouw* of *Hasbania* niet, dat ten tijde der Romeinen bewoond was door de Eburonen en Tongeren, en den Demer, de Dijl met de Méhaigne voor grenzen had; noch het latere welk, begrensd door Sint-Truiden, Tienen, Hanuit, Herstal, Landen, Hoei, Luik en Tongeren, een der overwegende gewesten was van Austrazië.

Het bij 't volk onbekende Haspengouw, waar wij onze woorden hebben opgegaard, is bij lange zoo groot niet; het ligt tusschen Sint-Truiden, Montenaken, Zitterd-Lummen, Tienen en Leeuw. Het telt zoo wat 40 gemeenten, beslaande eene oppervlakte van \pm 12 vierkante mijlen. In natuurlijke vruchtbaarheid, die bijna spreekwoordelijk is, moet het niet onderdoen zelfs voor 't Land van Waas, den tuin van Europa. Getuigen hiervan zijn de elf of twelf suikerfabrieken die, in zoo'n klein *bewerp*, niettegenstaande de talrijke weilanden die men overal aantreft, alle in vollen bloei staan. De grond is er fel verdeeld; men vindt er geene gebuiken, gelijk in Waalsch-Brabant, van twee- ja driehonderd hectaren; maar heel veel kleine boertjes die, met hun hoornvee, twee, drij enz. tot zeven hectaren bewerken. Spoorbanen, kiezel- en steenwegen doorkruisen de streek in alle richtingen.

De welstand is er algemeen, behalve te St.-Truiden, dat betrekkelijk

^(1°) Waarschijnlijk van *gouw* (streek) en *espen*, soort van wihoom, Fr. tremble, Lat. *aspa*, Duitsch *espe* en Engelsch *asp*. Die boomen tieren welig in het Haspengouw.

eene der behoeftigste steden van België is, gelijk Tienen eene der rijkste. Jammer dat die welstand van vóór veel jaren, toen de granen, peerden, alsmede het vee, 't dubbel en meer opbrachten van nu, in vele gemeenten de modezucht, de pracht heeft ontwikkeld die heden, geholpen door den thans overal woedenden landbouwcrisis, reeds een groot getal huisgezinnen heeft achteruitgeholpen, en er meer dan een zal ten onder brengen.

Het Haspengouw biedt weinig of niets karakteristieks aan. Geene bosschen, geene moerassen, geene zavelachtige gronden; overal vruchtbare akkers, malsche weilanden of schoone boomgaarden. Onder de gewasschen die er gekweekt worden, komen op de eerste plaats tarwe, koren, beten en aardappels; dan haver, gerst en slooren; waarna de klaver, rapen, spurrie, *voedstering* en pooten, als voederplanten voor de huisdieren. Vlas teelt men er omtrent niet; kemp, heel weinig; hop, in de omstreken van Hoogaarde. — Wat de nijverheid betreft, heeft men, buiten de suikerkokerijen, het ijzerfabriek der Hⁿ Gilain te Tienen, dat 400 man bezighoudt; de kant van St-Truiden; de arduingroeven van Bost, Overlaar, Oorbeck, Godsenhoven enz., die een heel schoone zaak zijn niet enkel voor de eigenaars der steenbevattende landerijen, maar ook voor de aard-schieters, steenkappers, hamerdragers, smeden, enz., en, jammer genoeg, — voor den jeneverhandel.

Bier wordt er in deze streek veel gebrouwd en ook gedronken, ja: wit- en zwartachtig, licht en zwaar, doch buiten den *hoegaard*, (licht, witachtig, verfrisschend bier van Hoogaarde), die eertijds veel krachtiger alhoewel goedkooper was, en den *bruine* van Tienen, verdient geen eene eervolle melding. — Hoegaarde stookt goede jenever.

Naar 't Zuiden is 't wat hooger dan naar 't Noorden; het heeft geene eigentlijke bergen, maar onafzienbare vlakten, waaronder den Brak-kouter, die den gemeenten Neerheilissen, Raatshoven, Over — mitsgaders Neerwinden behoort, en in 1692 en 1793 tot strijdperk diende, om de geschillen van vreemde Mogendheden te slechten door het vuur en 't zweerd.

Eertijds was te Leeuw ook een meer, van 120 hectaren oppervlakte, *Vint*, *Vin*, *Ven* geheeten, toehoorende aan den Heer De Pitteurs van St.-Truiden, die hetzelfde rond het jaar 1850 heeft doen uitpompen en in heerlijke weilanden veranderen.

Vergeeten we ook de begraafplaatsen van Frankische legerhoofden niet, de *tommen* of *tomben*, waarvan men eene aantreft te Overwin-

den; eene, te Cras-Avernas; eene, Mot geheeten, te Sint-Geertrui, gehucht onder Landen en drij, te Grimde bij Tienen, waar dichtbij een overoude linde staat, geplant, zegt de volksoverlevering, door Pepijn van Landen en daarom Piepelboom genoemd.

Van de zeden, gebruiken, levenswijze, van den handel en wandel der Haspengouwers, valt niets bijzonders te zeggen. Onder dit opzicht zijn ze gelijk aan de inwoners van andere streken der provinciën Luik en Brabant, doch wat vreedzamer dan de Hagelanders.

En de vooruitgang dan? — en de verstandsontwikkeling?

Eilaas! hier moet ik blozen om mijne streekgenooten. Zeker, vóór eene halve eeuw won men in het Haspengouw, hectaarsgewijs, veel minder dan nu; doch al de vooruitgang welke dienaangaande gedaan is, moet heelegansch worden toegeschreven aan de suikerfabrieken, die de boeren enkel door AANSCHOUWING hebben geleerd hoe men, door betere bemesting met verstandiger bewerking, een' grond veel meer kan doen opbrengen. Uit boeken, tijdschriften trekt de Haspengouwer niets: hij leest niet, *hij kan niet lezen*. Aan dien regel maken Goddank! de Hⁿ Falla, gewezen burgemeester van Neerwinden, en Istas van Neerlanden, loffelijke uitzondering. Dezen behandelen hunne landerijen wetenschappelijk, en hebben reeds oogenschijnlijk bewezen dat onze grond nog omtrent het dubbel kan afwerpen van vóór eenige jaren.

De geachte lezer zal hier reeds vasthebben hoe het, in 't Haspengouw, gesteld is op het verstandelijk gebied. Zie hier de machtspreuk die er, in dezen, nog heel gangbare munt is: « Eertijds, toen elk dorp geen heer moest houden gelijk nu, hadden wij ook dokters, pastoors, notarissen, enz.: de schoolmeesters zijn de *in-'t-zak-fretters* der gemeente. »

Neen, zelfs de steden en vlekken zijn geen Eldorado's voor de voordeulers der beschaving; ook kunnen ze op hunne geestesproducten gaar niet bogen. Nooit heeft een Haspengouwer gemeente- of armbestuur eenen centiem besteed om, gelijk dit gebeurt in zekere dorpen van Waalsch-Brabant, eenen veelbelovenden armen jongen te laten voortstudeeren, en van hem misschien een licht te maken.

Wat zal ik zeggen van den taalgeest die mijne streekgenooten bezielt? Hier, veelmeer dan in andere Dietsche gouwen, speelt de franschelarij de hoofdrol; een flamingant is een onzin, een onding. Het *Dietsch*, dat telt er niet meer; wilt ge voor deftig en verstandig man doorgaan, dan spreek Fransch. Ook zijn we bijna gansch omringd en vergeven van Walen. Daarenboven, iets wat men in andere

streken in die mate niet aantreft, is het buitengewoon gemak om Waalsch te leeren. In vele gemeenten spreken de meesten de twee talen, zonder ooit hunne geboorteplaats verlaten te hebben. Die groote aanleg tot en die bijzondere genegenheid voor het Fransch, gepaard met het gebrek van een degelijk Vlaamsch onderwijs, zal zeker wel eene der oorzaken geweest zijn, dat het Gallisch ons verscheidene gemeenten heeft kunnen ontwoekeren, die nog alle handtastelijk hunnen oorsprong verraden door hunne namen, welke tot heden toe nog niet vertaald zijn. Zoo hebben we Op- en Neerheilissem, Sint-Jans-, Sint-Maria- en Sint-Remigeest. Wij zwijgen van andere plaatsen, als Geldenaken (Jodoigne), Zetrud-Lumay (Zittert-Lummen) enz. die door hunne geschiedenis of den naam van eenen weg, een veld of gehucht, enz. hunne Teutoonsche herkomst stellig bewijzen.

Hoe die taalverwisseling toegaat, kunnen we zien te Oudevaart, een groot gehucht, waarvan een deel behoort tot Neerheilissem en het ander tot Ezemaal. Klein en groot, elkeen spreekt er de twee talen, doch *de onze* reeds in *koeterwaalsch*. De eerste stap tot den overgang is er dus gedaan. De groote helft der jeugd, die het onderwijs in kerk en school uitsluitend in 't Fransch ontvangt, denkt in die taal, drukt er zich langzamerhand met veel gemak in uit, ja, vereenzelvigt zich er mede, en zoo wordt van lieverlede het Nederduitsch verarmd en ingekrompen, met tallooze Waalsche woorden en wendingen doorspekt, zoo diep verbasterd dat het eindelijk, gansch ongeschikt tot voertuig der gedachten, voorgoed vervangen wordt door het Fransch. — Maar zal de evenaar der taalwaag niet recht gehouden worden door de Oudevaartsche jeugd die naar de Vlaamsche school gaat? — Ja, indien des onderwijzers stokpaardje het Nederlandsch is en hij dees wete te versterken door het onderricht in 't Fransch zelf. Doch, waarom het verduiken? Ook het Haspengouwsch onderwijzerskorps lijdt aan gallomanie: in heel veel scholen wordt de Moedertaal behandeld als bijzaak, en in bijna alle ademt men eene verfranschte lucht in. De eerste officieele opleider der Oudevaart-Ezemaalsche jeugd was een volbloedige Waal, die over twee jaar opgevolgd werd door een echten Vlaming welke, met een doorgoed inzicht, ook het zijne bijdraagt tot de algemeene verfransching. — De benoeming van pure Walen en Walinnen en van Vlamingen, die hunne studiën in 't Fransch hebben gedaan, dat wordt in deze streek aanzien als zeer voordeelig voor de kinderen. Een geleerd burgemeester, die ook koeterwaalt, zegde onlangs tot eenen onderwijzer: *de kinderen moeten*

in school niets dan Fransch leeren, op de straat leeren zij DUTSCH genoeg. Het zal dan niemand verwonderen dat het kanton Landen, sedert 1842, nog geen enkelen wereldlijken schoolopziener gehad heeft die Vlaamsch kon. Blijft die toestand duren, dan zijn we binnen vijftig jaar Oudevaart kwijt. Zoo zal 't ook gegaan zijn met Raatshoven (Racour), Pellen (Pelaines), Lijsmeel (Linsmeau), Lijsem (Lincen), enz. — Ook van Sint-Truiden zingt met recht J. T. A. Sneyers zaliger, in zijn gedicht aan Coninckx :

« Neen, neen, gij zijt niet meer wat steeds uw vaders waren ;
Gij koestert bastaardij, ondankbre Truienaren,
Gij roemt een Lafontain', maar kent zijn' leerling niet !
Verdienden roem moest Coninckx, in zijn leven, derven,
En zelfs nog, na zijn roemloos sterven,
Ontkent gij de eer, die hem de letterkunde biedt. »

(Zie Verspreide en Nagelaten Gedichten van J. T. A. Sneyers, Lier, Jos. Van In & Cie, drukkers, 1878).

In Tienen en omstreken spreekt men zoo iets gelijk Hagelandsch ; de Truier tongval zweemt meer naar het Duitsch.

In den loop van mijne Bijdrage zal ik voorbeelden geven van *Sint-Truinsch*, de gesprokene taal van Sint-Truiden, mijne geboortestad.

De klinkers, tweeklanken, enz., zullen elk te hunner plaatse worden besproken, evenals afwijkingen van de *hedendaagsche* grammatica.

VERKORTINGEN.

—, besproken woord.	FRK., Franck. Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff. 1884.
aanm., aanmerking.	Gods., Godsenhoven(sch).
af., afleiding.	Hag., Hageland(sch).
bed., bedrijvend.	Hasp., Haspengouw(sch).
bet., beteekent, beteekenis, beteekenen.	Hoog., Hoogaarde.
bijv., bijvoeglijk (e) naamwoord (en).	Hoogd., Hoogduitsch.
bijw., bijwoord(elijk).	iem., iemand.
BILD., Bilderdijk.	imp., imperfectum.
Br., Brabant.	imper., imperativus.
de J., de Jager. Woordenboek der Frequentatieven in het Nederlandsch. Gouda, G. B. van Goor, zonen, 1875.	ind., indicativus.
D. B., De Bo. Westvlaamsch Idioticon. Brugge, Edw. Gailard & Cie. 1873.	inf., infinitivus.
Dorm., Dormaal.	iron., ironisch.
dw., deelwoord (en).	Ital., Italiaansch.
Eng., Engelsch.	KIL., Kilianus.
enk., enkelvoud.	kl., klemtoon.
fig. figuurlijk.	Kl.-Br., Klein-Brabant.
Fr., Fransch.	Kr., Kramers. Nieuw Nederlandsch-Fransch woordenboek.
	L., Landen.
	Lat., Latijn.
	LOQ., Loquela.

- m., mannelijk.
mdkl., medeklinker(s).
mnl., middelnederlandsch.
Mont., Montenaken.
mv., meervoud.
Neders., Nedersaksisch.
nom., nominatief.
N. en Z., Noord en Zuid. Taalkundig tijdschrift, onder redactie van T. H. De Beer. Blom & Olivierse, Kuilenburg.
o., onzijdig.
ond., onderwerp.
onp., onpersoonlijk.
onr., onregelmatig.
Oudg., Oudgaarde.
Oudhd., Oudhoogduitsch.
oul., oulings.
Ov., Overwinden.
pers., persoon(lijk).
PLANT., Plantijn.
pr., presens.
sam., samenstelling.
sch., scheidbaar.
SCH., Schuermans. Algemeen Vlaamsch Idioticon. Van Lint-hout. Leuven. 1865-1870.
spr., sprekende.
sprkw., spreekwoord(en).
sprkws., spreekwijs, spreekwijzen.
st., sterk.
stof., stoffelijk.
St.-Tr., Sint-Trui(d)en.
- T., Tuerlinckx. Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon. Hoste, Gent, Veldstraat, 49. 1886.
telw., telwoord.
Tn., Tienen.
tus., tusschenwerpsel.
uitdr., uitdrukking(en).
v., vrouwelijk.
V. D., Van Dale. Nieuw Woordenboek der Nederlandsche taal. 's Gravenhage en Leiden. Mart. Nijhoff, A. W. Sijthoff, 1884.
verg., vergelijk(ing)(en).
verkl., verkleinwoord(en).
verv., vervoeging.
Verw., Verwijs en Verdam.
VL., Vlaanderen.
voeg., voegwoord.
voornw., voornaamwoord.
voorw., voorwerp(en).
vrk., voorkomende.
vz., voorzetsel.
w., woord(en).
wed., wederkeurig.
WEIL., Weiland.
Woordb. Woordenboek der Nederlandsche taal.
W.-Vl., West-Vlaanderen.
ww., werkwoord(en).
z., zelfstandig naamwoord.
zegsw., zegswijze(n).
z., zie.
zw., zwak.